Hanna Ojanen
5.10.2021

Lausunto puolustusvaliokunnalle

Yhteiskuuleminen ulkoasiainvaliokunnan kanssa 5.10.2021

Asia: VNS 8/2021 vp

Valtioneuvoston puolustusselonteko 2021

Hanna Ojanen

Tutkimusjohtaja, Tampereen yliopisto

Puolustusselonteko piirtää varsin siloisen ja sujuvan kuvan turvallisuuden ja puolustuksen tärkeistä kysymyksistä. Sitä lukiessa ei voi olla ajattelematta, tarvitaanko selontekoa, joka ei oikeastaan tee selkoa vaan monilta osin toistaa turvallisia, fraasinomaisia lauseita, esimerkkinä vaikkapa ”puolustusyhteistyön eri järjestelyt täydentävät toisiaan”, mihin palaan tuonnempana.

Näkisin, että selonteoilla voisi olla myös toisenlainen, aktiivisempi, katalysoiva ja tulevaa suuntaa näyttävä rooli.

Tämän selonteon tarjoamilla aineksilla tällaista teenpäin katsovaa otetta voisi rakentaa erityisesti käsitteen ’liikkumatila’ hyötykäytöstä.

Sitä olisi syytä käyttää nähdäkseni erityisesti kahteen asiaan: ilmastotoimiin ja kansainvälisen yhteistyön ohjaamiseen.

’Liikkumatila’ on tässä selonteossa jo jonkin aikaa käytetty Suomen Nato-linjaukseen kuuluva kiertoilmaisu, tapa kertoa, että Suomella on mahdollisuus liittoutua sotilaallisesti ja hakea Nato-jäsenyyttä, tai olla hakematta. Jäsenyyden hakumahdollisuus on jonkinlainen pelote- tai pidäkekeino Suomen puolustuspolitiikassa.

Liikkumatila voisi olla muutakin. Liikkumavara tarkoittaa myös valinnanvaraa ja sitä, että on tunnistettu erilaisia toimintamahdollisuuksia. Liikkumatilaa tai -varaa voinee käyttää ilman, että se siitä pienenee (toisin kuin Nato-kuviossa, jossa liittyminen poistaa liikkumavaran). Liikkumatila voisi olla mahdollisuus liikkua, esimerkiksi eteenpäin.

Jos esimerkinomaisesti katsotaan, mihin suuntaan voitaisiin liikkua, näyttää tärkeimpänä eteen tulevan vastuu tulevaisuuden turvallisuudesta. Yksi suunta voisi olla ilmastotoimien edistäminen puolustuspolitiikassa. Puolustuksessa on totuttu suunnitteluun poikkeuksellisen pitkällä aikaperspektiivillä lähinnä suurten ja aikaa vievien kehitys- ja hankintaprosessien kautta. Tätä perspektiivin hallintaa voisi käyttää hyväksi myös muuhun kuin hankintoihin: tavoitteita voitaisiin asettaa 10-20 vuoden

päähän myös erilaisten ilmastotoimien suhteen ja sitten edetä systemaattisesti niitä kohti.

Nyt ympäristö tulee selonteossa esiin alakohtana 4.5.5, missä käsitellään kestävää kehitystä, ympäristöä ja puolustusalan ympäristöyhteistyötä. Tämä voisi olla selonteon kärjessä ja sen voisi selkeämmin liittää kansainvälisen puolustusyhteistyön ja kokonaisturvallisuuden tavoitteisiin.

Toinen tärkeä tapa käyttää liikkumatilaa on vaikuttaa kansainvälisen yhteistyön kehitykseen. Nyt yhteistyötä käsitellään selonteossa kaavamaisesti. Selonteko antaa ymmärtää, että yhteistyö onnistuu aina, tai että siihen osallistutaan vain jos se on hyvää, ja että kaikki erilaiset yhteistyön muodot sopivat hyvin yhteen ja täydentävät toinen toisiaan. Siinä kerrotaan puolustusyhteistyötä kehitetyn ”määrätietoisesti” rakentamalla kahden- ja monenvälisen puolustusyhteistyön verkosto. Puolustusyhteistyön eri muodoilla, kuten JEF, EI2 tai kehysvaltiokonsepti, on kaikilla ”merkittävä rooli”.

Voisi kuitenkin ajatella, että yhteistyöaloitteiden kirjo tuo myös ongelmia tai valintatilanteita. Perustuuko kaiken uuden yhteistyön yhteensopivuus kenties siihen, ettei aloitteiden puitteissa käytännössä tapahdu paljoa? Onko Suomi ollut aloitteellinen, vai liittyykö se vain varmuuden vuoksi mukaan kaikkeen uuteen yhteistyöhön?

Vain Nordefcon kohdalla mainitaan erityisesti, että Suomi on aktiivinen ja aloitteellinen. Selonteko sanoo myös, että tässä yhteistyömuodossa on ”suuri potentiaali”, ja siihen sisältyvät kriiseihin liittyvät yhteistyömuodot ja -suunnat vaikuttavatkin olennaisen tärkeiltä tässä ajassa (kriisikommunikaatio, kriisinsietokyky, kriiseihin(kin) liittyvä logistiikka, myös dialogi Baltian maiden kanssa).

EU-yhteistyön kuvauksessa mainitaan osallistuminen pysyvään rakenteelliseen yhteistyöhön ja Suomen johtovaltiorooli EU:n panssaroitujen ajoneuvojen kehityshankkeessa. Selonteon mukaan Suomi osallistuu aktiivisesti EU:n yhteisen puolustuspolitiikan määrittelyyn, mutta siitä ei ilmene, mitä tämä käytännössä tarkoittaa.

Pelkiksi maininnoiksi jäävät myös se, että Suomen mielestä EU:n tulee olla globaalisti uskottava toimija, ja että yhteisen eurooppalaisen strategisen kulttuurin kehittäminen on tärkeää, samoin kuin se, että EU:n ja NATO:n yhteistyön tiivistäminen on yhä tärkeämpää.

Vaikuttaa siltä, ettei Suomi aina miellä olevansa osa EU:ta ja EU:n puolustuksen kehitystä. Selonteko kyllä toteaa, että ”On Suomen etu, että EU pystyy puolustamaan intressejään”, mutta voisi todeta myös, että on EU:n etu, että Suomi pystyy puolustamaan yhteisiä intressejä ja haluaa edistää puolustuksen kehitystä.

EU-yhteistyön viime vuosien suuri muutos unionin ulkopuolisesta kriisinhallinnasta oman alueen ja väestön suojelemiseen ja puolustamiseen jää oikeastaan huomiotta. Esimerkiksi sotilaallinen liikkuvuus kuvastaa tätä käännettä. Miten Suomi sitä edistää ja siihen suhtautuu jää selonteossa käsittelemättä. Samalla tulee kuitenkin selkeästi esiin se, että puolustusyhteistyön painopisteet ovat nyt lähialueilla, suorituskyvyissä ja kriisitilanteissa.

Mikä estäisi Suomea olemasta aktiivisempi? Pitäisi luoda ainakin vaikutelma siitä, että uskotaan omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin vaikuttaa, ohjatakin tämän yhteistyön kehittymistä. Jos taas uskotaan, ettei tällaisia mahdollisuuksia ole, olisi hyvä analysoida, miksi näin on, mitä tarkemmin ottaen puuttuu, ja sitten aktiivisesti kehittää puuttuvia kykyjä.

Ilmastotoimet ovat hyvä esimerkki siitä, mihin Suomi voisi olla ohjaamassa kansainvälistä puolustusyhteistyötä. Yhteiset ympäristöhankkeet voivat toimia luottamusta lisäävinä toimina. Ympäristötietoisuus ja esimerkiksi fossiilisista polttoaineista luopuminen voi myös olla strateginen kilpailuvaltti, jos siirtymä uusiin polttoaineisiin onnistuu nopeammin kuin vastapuolella. Avaruuden kestävä käyttö on tärkeä kansainvälisen yhteistyön ala.

Kolme muuta suuntaa, mihin Suomi voisi puolustusyhteistyötä viedä, voisivat olla riippuvaisuuksien analyysi, kokonaisturvallisuus ja kriisinhallinnan tulevaisuuden arviointi. Selonteko tuo esiin riippuvuuksista puhuttaessa sen, että Suomen materiaalinen omavaraisuus ei ole riittävä. Missä määrin on tarpeen rakentaa kansallista omavaraisuutta, missä määrin alueellista? Tällainen keskustelu on puolustusyhteistyön ytimessä ja edellyttää luottamusta, jollaista Suomi voisi olla rakentamassa. Suomella voisi olla myös merkittävä rooli pohdittaessa kriisinhallinnan tulevaisuutta. Millainen yhteistyö kriisinhallintaoperaatioiden kohdemaiden ja -alueiden kanssa edistäisi operaatioiden vaikuttavuutta? Kenen kannalta vaikuttavuutta arvioidaan?

Kaiken kaikkiaan selonteko esittää selkeästi, että kansainvälinen yhteistyö vahvistaa puolustuskykyä ja että se myös täydentää alueellisen koskemattomuuden valvontaa ja turvaamista. Se toteaa myös, että yhteistyön merkitys kasvanut ja että yhteistyön pelotevaikutus kohottaa sotilaallisten toimien kynnystä. Samalla se sanoo, että Suomea on kyettävä puolustamaan kansallisin voimavaroin, ja että mahdollisimman laaja päätöksentekovapaus on tärkeää. Tämä voisi antaa ymmärtää, ettei sitovia yhteistyömuotoja haluta. Tässäkin vapauden tai liikkumavaran tarkempi pohdinta voi olla paikallaan.

**

Näiden seikkojen lisäksi kiinnittäisin huomiota vielä seuraaviin selonteon kohtiin:

On tärkeää nostaa esiin käsite ’normaaliolot’. Selonteko tuo hyvin esiin sen, että nykyisin on entistä vaikeampi sanoa, millaiset olot vallitsevat, tai todeta, että ei-normaalit olot vallitsevat. Mielenkiintoinen esimerkki normaalioloista on selonteon maininta siitä, että informaatiopuolustus on osa puolustusvoimien normaaliolojen toimintaa. Puolustuksen uudenlaista kokonaisvaltaisuutta tuo ilmi myös puhe ’kokonaisvaltaisen aluepuolustuksen doktriinista’. Normaaliolojen ja poikkeus- tai kriisiolojen erolla voi olla suuri merkitys paitsi kansalaisten elämässä, myös erilaisissa kansainvälisissä yhteistyömalleissa, joita tunnutaan lähtökohtaisesti rakennettavan ikään kuin ero kriisin ja normaaliolojen välillä olisi selkeä. Tässä yhteistyö Ruotsin kanssa on mielenkiintoinen ja muista poikkeava: sen todetaan pätevän kaikissa oloissa, ja siitä myös sanotaan, että tavoitteena on yhteistyön pysyvyys.

Toinen huomionarvoinen pieni sana on ’mutta’. Sivulla 16 mutta-sanaa käytetään tähän asti Suomen linjauksille hyvin tyypillisellä tavalla: ”EU:lla on tärkeä rooli eurooppalaisen puolustusyhteistyön mahdollistajana ja laajan turvallisuuden toimijana, *mutta* valtaosa Euroopan maista tukeutuu yhteisen puolustuksen osalta jatkossakin Natoon”. Ehkä merkittävälläkin tavalla uudenlaista mutta-sanan käyttöä edusti ylijohtaja Esa Pulkkisen (PLM) vieraskynä Helsingin Sanomissa 18.9.2021: ”EU ei korvaa Natoa ja Yhdysvaltoja Euroopan puolustuksessa, *mutta* maanosan turvallisuus edellyttää vahvaa ja yhtenäistä EU:ta.” Jos ajatellaan, että mutta-sana tuo esiin sen, mikä todella on tärkeää, on ajattelu ja puolustuksen maailmankuva ehkä muuttumassa.

Lopuksi huomio kiinnittyy vielä ilmaisuun ”suomalainen elämäntapa” (s. 25) maanpuolustustahdon yhteydessä. Selonteon mukaan on tärkeää, että suomalainen elämäntapa koetaan puolustamisen arvoiseksi. Ilmaisua voisi olla syytä nykyaikaistaa. Ei ole mitenkään selvää, mitä suomalainen elämäntapa on. Miten se sitten määritelläänkään, se tuskin saa kaikkien täällä asuvien kannatusta. Sen sijaan voitaisiin puhua konkreettisemmin sellaisista asioista, jotka voisivat olla kaikille arvokkaita, kuten puhdas vesi, turvalliset elinolot, oikeusvaltio, demokratia, tasa-arvo tai rauha.